

Jakt och hjärna! Svårt avgöra när en jägare inte längre bör få inneha vapen

Kognitiv dysfunktion i samband med jakt och vapeninnehav är inget stort samhällsproblem och därför inte lika uppmärksammat som sambandet mellan kognitiva funktioner/hjärnskadorna och trafik. Inte desto mindre inträffar varje år ett antal dödsfall i samband med jakt där bristande kognitiv förmåga kan ha haft betydelse. Antalet incidenter registreras överhuvudtaget inte. Området behöver studeras mera, och vi behöver diskutera hur vi i den kliniska vardagen hantlar frågan om vapeninnehav.

KATARINA FRANK

leg psykolog, specialist i neuropsykologi, Sunderby sjukhus, Luleå

MARIKA MÖLLER BÖHM

leg psykolog, specialist i neuropsykologi, Kullbergsska sjukhuset, Katrineholm
marika.moller.bohm@ksk.dll.se

■ Debatt och forskning kring körkort och kognitiva funktioner/hjärnskadorna ligger i tiden, och riktlinjer kring hur detta skall hanteras har presenterats i bl a Vägverkets bok »Trafikmedicin« [1] och i Sveriges neuropsykologers förenings monografi »Kognitiva bedömningar vid körkortsmedicinsk utredning« [2].

Jakt och vapeninnehav

Ett närliggande område som inte alls har väckt lika mycket uppmärksamhet är hjärnskadors konsekvenser vid jakt och vapeninnehav. Vid allvarliga psykiatriska diagnoser finns en anmälningsskyldighet från läkarens sida om patienten är olämplig att inneha vapen. Men hur gör man vid förvärvade hjärnskadorna?

Vid förvärvad hjärnskada finns det sannolikt ingen större risk för att patienten skall missbruka sitt vapen för att skada sig själv eller andra i ett destruktivt

perspektiv, men finns det en ökad risk för t ex jaktolyckor efter hjärnskada? Att dra in vapenlicensen per automatik efter t ex stroke eller skalltrauma är inte försvarbart, eftersom möjligheten att återuppta tidigare fritidsintressen är ett viktigt inslag i rehabiliteringen. För dem som drabbats av demens kan det vara av stort värde att, så länge det går, ha möjlighet att fortsätta delta i sociala sammanhang, och jakten har för många just den viktiga funktionen. Detta resonemang skiljer sig inte från det som gäller körkortsinnehav där det görs en individuell prövning från fall till fall. Ett problem är att det inte är närmare känt vilka kognitiva funktioner som är nödvändiga för säker vapenhantering vid jakt.

Incidensen av allvarliga händelser

Enligt en studie av Örnehult och Eriksson [3] avled 79 personer i Sverige i samband med hantering av jaktvapen under åren 1970–1982, motsvarande 0,074 dödsfall/100 000 personer/år. Av dessa var 47 associerade till jakt.

Enligt tyska studier har man under 30 års tid (1961–1992) haft 257 fall av jaktolyckor, varav 67 (26 procent) med dödlig utgång. I 24 fall av olyckorna med

dödlig utgång hade det skett en förväxling mellan människa och byte. Vid samtliga olyckor, oavsett utgång, rörde det sig i 9 procent av fallen om förväxling mellan människa och byte, i 37 procent om dålig vapenhantering, och i 24 procent av fallen såg skytten inte offret. Defekta vapen eller ammunition förklarade endast 1,6 procent av olyckorna [4].

Enligt riks jaktsvårskonsulent Hans von Essen (SvD 3 januari 2003) har i Sverige under de senaste 20 åren 39 personer förolyckats i samband med hantering av jaktvapen. Av dessa har 9 (23 procent) avlidit på grund av förväxling mellan människa och djur. De övriga har avlidit till följd av ovarsam vapenhantering eller missade säkerhetsåtgärder vid jakt. Statistiken säger dock ingenting om incidenter, eftersom rapporteringsskyldighet saknas.

I många fall kunde olyckorna ha förhindrats om man följt rutinerna för säkrare vapenhantering [1], en fråga som diskuteras livligt i jaktsammanhang och inom Svenska jägareförbundet. Från neuropsykologisk synpunkt bör man dock reflektera över på vilket sätt kognitionen och den intellektuella kapaciteten har betydelse för säker vapenhantering och säker jakt.

Kognitiva funktioner vid jakt

Som tidigare nämnts saknas i stort sett forskning kring kognitiva funktioners betydelse vid jakt. Utifrån allmänna kunskaper om hur jakt och skytte går till och särskilda kunskaper i neuropsykologi har vi funderat över vilka funktioner som torde ha betydelse för säker vapenhantering och säker jakt.

Förberedelser för jakt. Vapenvård och

vapenhantering sker utifrån inlärda rutiner som sällan påverkas vid mindre hjärnskador. Slarv, såsom att åka med ett laddat vapen till jakten, torde inte bero på förvärvad hjärnskada utan på sedan tidigare dåliga rutiner.

Regler vid jakt. När jaktlaget samlas för genomgång inför jakten krävs god auditiv och visuell uppmärksamhet, bra uppfattningsförmåga och goda minnesfunktioner, eftersom denna information bör finnas i minnet under resten av jakt dagen. Såväl uppmärksamhetsförmåga som minnesfunktioner är känsliga för olika typer av hjärnskador. Om jägaren får skriftliga instruktioner, eller själv för minnesanteckningar, eller när jaktmarken och rutinerna är välkända för jägaren kan han/hon till viss del kompensera för detta. Vid ensam jakt bör man kartlägga patientens visuspatiala funktioner, eftersom dessa har avgörande betydelse för orienteringsförmågan. Vid demens är det inte ovanligt att patienten har visuspatiala svårigheter även i ett relativt tidigt skede. I förekommande fall är det viktigt att upplysa anhöriga om detta och rekommendera att patienten inte jagar ensam.

Jaktpasset. Vid jakt med kulvapen är det viktigt att följa given information om jaktradie, kulfång etc. En jägare som har dålig uppmärksamhet eller nedsatt arbetsminne riskerar att glömma denna information. Även här kan man till viss del kompensera med minnesanteckningar eller genom att tilldela jägaren ett mera säkert pass. Ett riskmoment kan ligga i att jägare med laterala uppmärksamhetsbrister inte varsblir oväntade händelser i vissa delar av synfältet. Ett annat riskmoment är att skytten glömmet att göra »patron ur« före återsamlingen på grund av nedsatt arbetsminne. I det läget kan ett skott gå av om jägaren råkar halka till eller om vapnet faller sedan man lagt det ifrån sig. Bristande arbetsminne är en av de vanligaste följderna efter olika typer av hjärnskador och kan vara svåra att kompensera för.

Skyttet. Skytteförmågan prövas i regel i de flesta jaktlag inför t ex älgjakten. Erfarna skyttar klarar ofta proven på en tillfredsställande nivå även efter mindre hjärninsulter. Skjutproven är dock inte helt kompatibla med den faktiska jaktmiljön. Vid skjutbanan testas endast träffsäkerheten. Jakt i reell miljö innebär mera stress och kräver snabb reaktions- och informationsbearbetningsförmåga. I en jaktsituation skall man också kunna avstå från att skjuta (inhibera en impuls) om det tilltänkta bytet visar sig vara något annat eller befinner sig utanför skjut-

Resonemanget skiljer sig inte från det som gäller körkortsinnehav där det görs en individuell prövning från fall till fall. Ett problem är att det inte är närmare känt vilka kognitiva funktioner som är nödvändiga för säker vapenhantering vid jakt.

bart avstånd. Detta kräver god visuell diskriminering, snabb informationsbearbetning, effektiv impuls kontroll (god inhibition) samt adekvata visuspatiala funktioner.

Slutsats

Möjligheten att återuppta jakt kan vara en viktig del av rehabiliteringen efter hjärnskada. När man inom vården möter patienter med misstänkta eller verifierade hjärnskador av varierande etiologi bör frågan om vapeninnehav finnas med som en rutin. Att automatiskt dra in patientens vapenlicens är lika oförsvarbart som att inga patienter skulle få köra bil efter hjärnskada. Som grundregel torde man snarare kunna fria än fälla när det gäller en rutinerad jägare som inte är impulsstyrd, som har en intakt omdömesförmåga och inte har kvarstående neglekt eller synfältsbortfall.

I de fall där patienten/jägaren har bristande omdöme och dåliga rutiner bör man vara extra uppmärksam när det gäller jaktvapen och hjärnskada. Man bör också tänka på att jakten innebär ett stort spänningsmoment efter ibland flera timmars väntan på ett pass, vilket ökar risken för att göra saker överilat och att »glömma« säkerheten i stundens hetta. Bristande impuls kontroll bör uppmärksammas speciellt i detta sammanhang. När patienten saknar insikt om sina brister ökar risken för misstag som i värsta fall kan leda till olyckor, och där måste vården våga vara tydlig och ta sitt ansvar.

Kognitiva brister inte alltid uppenbara

Man bör dock vara medveten om att kognitiva brister inte alltid är uppenbara i samtal med patienten. I oklara fall kan det vara värdefullt att en neuropsykolog kartlägger de kognitiva funktionerna. Jakt och hjärnskada är inget stort samhällsproblem, men man kan i det indivi-

duella fallet behöva göra en prövning både för att fria och ibland fälla. Man bör vara tydlig med att informera patienten om vilka kognitiva brister som uppkommit till följd av hjärnskadan, och ge råd om hur patienten kan träna kompensatoriska strategier för att överbrygga dessa samt lära sig säkrare rutiner vid jakt.

Dessa reflektioner kring jakt och neuropsykologi baseras på egna och andras erfarenheter av jakt och kliniskt neuropsykologiskt arbete. Området behövs studeras närmare och vi hoppas att denna artikel kan bidra till en diskussion om hur man hanterar frågan om vapeninnehav i den kliniska vardagen.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Referenser

1. Almgren M, Englund L, Kers S, Werkström I, redaktörer. Trafikmedicin. Borlänge: Vägverket, Trafikmedicinska rådet; 2001. Publikation, 2001:92.
2. Kognitiva bedömningar vid körkort medicinsk utredning. Sveriges Neuropsykologers förening; 2003. Monografi nr 2.
3. Ornehult L, Eriksson A. Accidental firearm fatalities during hunting. Am J Forensic Med Pathol 1987;8:112-9.
4. Karger B, Wissmann F, Gerlach D, Brinkmann B. Firearm fatalities and injuries from hunting accidents in Germany. Int J Legal Med 1996;108:252-5.